

Turbucz Dávid

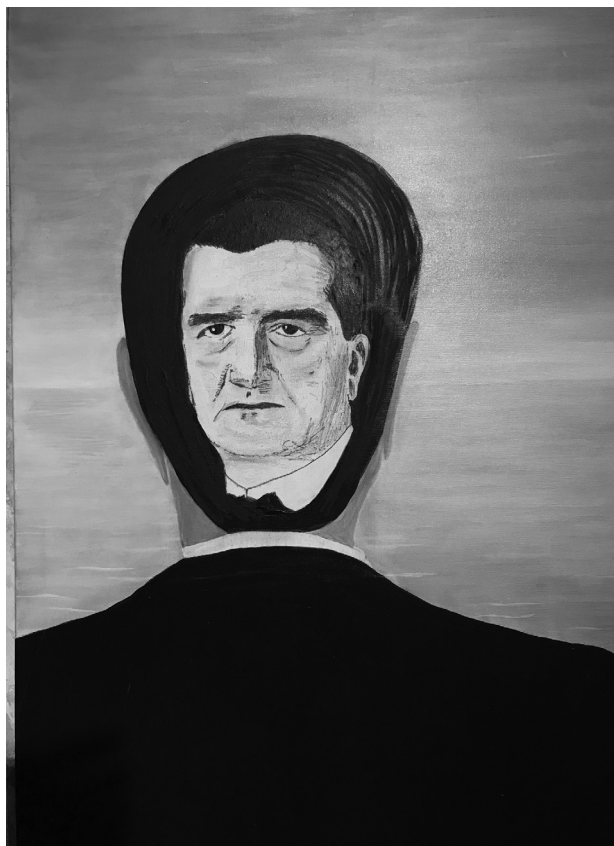
Egy rendszer megszilárdulása

(Veszprémy László Bernát: 1921.

A Horthy-rendszer megszilárdulásának története,

Budapest, Jaffa, 2021. 278 oldal)

Veszprémy László Bernát második könyve a 20. századi magyar történelem egyik fontos esztendejéről szól. A szerző fő kutatási területe a zsidóság története. E kötettel eltávolodott ettől, de nem teljes mértékben, mivel az antiszemitizmus és a magyar zsidóság sorsa számos ponton előkerül az 1921 lapjain is.

drMáriás: Magyar melankólia
– Horthy Magritte műtermében 2015,
100 x 80 cm, akril/vászon

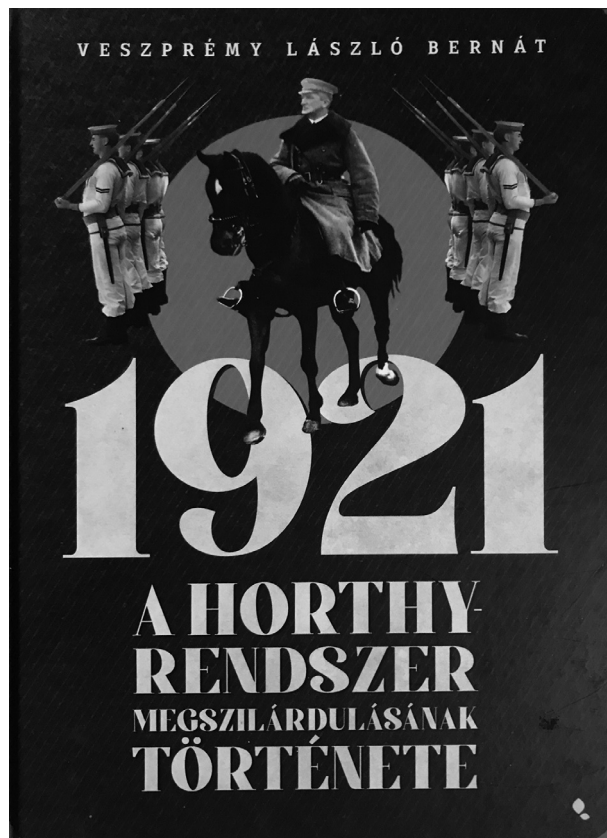
A könyv a köszönetnyilvánítás, a felhasznált irodalom, a jegyzetek és a névmutató kivételével nyolc fejezetre tagolódik. A bevezetést követően az új rendszer önmeghatározásáról és a forradalmakhoz való viszonyáról (2. fejezet), a nacionalizmus és antiszemitizmus kérdéséről (3. fejezet), a katolikus és a protestáns egyházak közötti ellentétekről (4. fejezet), a korabeli társadalomról és társadalompolitikáról (5. fejezet), az első revíziós sikerekről (6. fejezet) és a királykérdésről, IV. Károly visszatérési kísérleteiről (7. fejezet) olvashatunk. A zárszó összefoglalja a könyv tartalmát. Veszprémy politikai-történeti, társadalomtörténeti és emlékeztörténeti szempontok alapján tárgyalja az 1921-es év eseményeit, számos helyen – mivel elkerülhetetlen – a korábbi és későbbi történésekre is kitér. A célja, hogy áttekinthesse 1921 legfontosabb eseményeit, mivel, „bár az 1921-es esztendő a Horthy-korszak legmeghatározóbb éve közé tartozik, összefoglaló jelleggel még nem született munka” erről az időszakról (16).

A kötet erényei közé tartozik, hogy a szerző az egyes fejezetekben tárgyalt témákat kiegyensúlyozott keretek között igyekszik bemutatni, ami alapvetően sikerült is neki. A hat – fent említett – fejezetben számos új kutatási eredmény olvasható, amelyek kiegészítik és árnyalják eddigi ismereteinket. A szerző nemcsak hasznosítja a szakirodalom megállapításait, hanem – elsősorban a sajtó, illetve a hazai és külföldi levéltári források elemzésére támaszkodva – bővíti is azokat eddig nem vagy kevésbé ismert adatokkal. A jegyzetapparátus szakszerű, a felhasznált szakirodalom és források visszakereshetőek. Lényegében átfogó képet kapunk – a jól olvasható és könnyen befogadható szövegben – az 1921-es év eseményeiről és folyamatairól.

A 2. fejezetben a szerző abba ad – sajnos korántsem teljes – betekintést, hogy az új rendszer képviselői miként viszonyultak az 1918–19-es időszakhoz, a polgári demokratikus forradalomhoz és a bol-

sevik diktatúrához. Veszprémy egyik alapvető megállapítása, hogy „a történelmi szembenézés” a közelmúlt időszakával „nem volt az ellenforradalmi rendszer erőssége”. (20) Ennek hozadékaként következetes módon elhallgatták, hogy a kialakuló új rendszer reprezentánsai közül ki támogatta eleinte Károlyi Mihályt vagy a bolsevik diktatúrát. Sajnálatos módon nem derül ki a szövegből, hogy az új, de még kialakulás alatt álló rendszernek nem volt egységes önképe. A radikális jobboldalról és a fajvédőkről ugyan olvasható egy háromoldalas jellemzés, de a konzervatívokról már nem készült hasonló. Különösen is érdekes, hogy Bethlen István április 19-i nemzetgyűlési bemutatkozó beszéde nemcsak ebben a fejezetben, de a kötetben máshol sem kerül említésre. Márpedig ha valakinek a szerepével foglalkozni kell a politikai rendszer megszilárdulása kapcsán, akkor Bethlen Istvánéval feltétlenül.

A 3. fejezet – logikusan építve az előzőre – a „nationalizmus, antiszemitizmus és vívódó nemzeti önkép” témakörét járja körül, az elveszített világháború után történtek, elsősorban a Trianon miatti nyugatellenesség és kelet felé fordulás megnyilvánulási formáira koncentrálva. A könyv lapjain a '20-as évek elejének Magyarországról nem egy sematikus kép rajzolódik ki, hanem egy komplex leírást kapunk az akkori közbeszédről, a társadalmat fog-

Vissza Horthy Lovasszobrát! – tüntetés, Gellért tér (volt Horthy Miklós körút eleje), 2019. november 16.
Kőbányai János képriportja

lalkoztató kérdésekről, ahogyan az egyes társadalmi csoportok életkörülményeiről is. Amíg a 2. fejezetben a szerző nem a teljességre törekvően mutatja be a témát, addig a 3., a 4. és az 5. fejezetben már átfogó és komplex módon teszi ezt. A 4. fejezet a „keresztény kurzus” számos aspektusát tekinti át: a szerző jól rajzolja meg a katolikus, a református és az evangélikus egyházak egymáshoz, a zsidósághoz és az államhoz való viszonyát, de megismerjük az egyes egyházakon belüli irányzatokat is, sőt a társadalom erkölcsi állapotára vonatkozóan is érdekes szövegrészek olvashatók. A '20-as évek eleji magyar társadalmi csoportok életkörülményeiről, állapotával kifejezetten az 5. fejezet foglalkozik, bár ezzel kapcsolatos megállapítások a kötetben máshol is találhatóak. Veszprémy joggal állapítja meg, hogy „a korai ellenforradalmi rendszert [...] aktív állami beavatkozások és társadalompolitika jellemezte”, mert „a vesztes világháború, a két forradalom és a román megszállás után súlyos társadalmi feszültségek lüktettek az országban”. (75) Ennek részeként szó esik a munkásság és a parasztság helyzetéről, a rekvirálásokról, a városokban élő középosztály tagjainak nélkülözéseiről, a hazatérő hadifoglyokról, a korrupcióról és az utódállamokból elmenekült magyarokról is. Utóbbi kapcsán megdöbbentő példák is olvashatók: „a kenyéririgység és a profán anyagi

megfontolások a nemzeti szolidaritás érzését hamar felőrölték, és megjelentek a menekültek megállítását vagy egyenesen visszaküldését kívánó hangok”. (102.) A társadalompolitika lényegét – a nyomor, a szegénység és a nélkülözés megszüntetése, de legalábbis mérséklése érdekében – az „újraosztás” jelentette, sokan ugyanis „a kialakult vagyoni szerkezetnek a társadalmi igazságosság elvén nyugvó megváltoztatásában gondolkodtak”. (89) Mégpedig „a kapitalizmusban sikeres zsidóság kárára”. (89)

A könyv 2–5. fejezetei tematikus rendezésvé alapján készültek el. A 6. és 7. fejezetek, amelyek a kötet terjedelmének mintegy a felét teszik ki, szintén egy konkrét, jól körülhatárolt témát mutatnak be ugyan, de már eseménytörténeti megközelítésben, kronologikus rendben. A szerző Baranya visszaszerzése vagy – mivel a békeszerződés Magyarországnak ítélte – megtartása kapcsán leszögezi: „a város [mármint Pécs – T. D.] egyik fele ünnepelt, a másik pedig az életéért rettegett, ez a felállás pedig remekül illusztrálta az olyan, az ellenforradalmi kurzusba kevésbé illő csoportok élményét a revízióval kapcsolatban, mint a nemzeti kisebbségek, a szocialisták vagy a zsidóság”. (119) Mivel az egymástól gyökeresen eltérő élmények „között nem volt átmenet”, ezeket „nem lehet összehangolni: talán nem marad más mód, mint hogy párhuzamosan emlékez-

zünk” ezekre. (119) Ez is jelzi, hogy a szerző semmit sem ragad ki a történetek közül, felhívja a figyelmet arra, hogy ugyanannak az eseménynek létezik több olvasata is. Hasonló a helyzet a Nyugat-Magyarországon történtek esetében is: „egy igen szövevényes, ellentmondásos és belső konfliktusoktól sem mentes felkelés képe bontakozik ki, így nem különösebben meglepő, hogy az események értékelésének is megannyi tradíciója létezik”. (171) IV. Károly két visszatérési kísérletét, amelyek közül a második időzítése nem volt független a nyugat-magyarországi felkeléstől, a 7. fejezet tekinti át. Ennek során a szerző alapvetően az ismert tényeket foglalja össze, sok újdonság így nem is olvasható a restaurációs kísérletekről. Kivételt jelent a szabad királyválasztó kormánypropaganda elemzése.

A kötet erényei mellett megfogalmazhatók komoly kritikák is a szöveggel kapcsolatban. Ezek egy része a fogalomhasználattal kapcsolatos: a „Horthy-rendszer” és a „királypuccs” kifejezésekkel függnek össze.

Az alcímben és a szövegben számos alkalommal előfordul a „Horthy-rendszer” kifejezés, amely nem szakszerű, mivel ilyen rendszer nem volt. Sokkal inkább Bethlen-rendszerrel lehetne beszélni, mivel a korszak politikai rendszerét ő hozta létre, és nem

a kormányzó. Ezt a berendezkedést, amellyel, hogy nem Horthy Miklós hozta létre, nem is ő működtette, a központi szereplő a miniszterelnök, s nem az államfő volt. A Horthy-korszak kifejezés lenne helytálló, mivel az 1919 és 1944 közötti időszakban a kormányzó személye jelentette az állandóságot. A korszak politikai rendszerével kapcsolatban az elmúlt húsz évben megjelent szakirodalomból egyértelműen kiderül, hogy nem lehet megalapozott módon Horthy-rendszerrel beszélni. Ezt igazolja például Püski Levente 2006-ban megjelent könyve, amelynek a címe ugyan a *Horthy-rendszer*, de a tartalma alapján egyértelmű, hogy ilyen rendszer nem volt. (A címadás tehát nem tekinthető szerencsésnek.)

A szerző ugyancsak következetesen használja a „királypuccs” kifejezést, ami azért nehezen érthető, mert ő maga is leírja, hogy az egy „a köznyelv által használt” kifejezés. Ennek ellenére mégis alkalmazza, utalva arra, hogy „Magyarország törvényes királya továbbra is IV. Habsburg Károly volt, így »puccs«-t vajmi kevésbé tudott elkövetni”. (177) Ha nem volt „királypuccs”, akkor miért ez szerepel a szövegben? Egy tudományos munkában, ha a szerző igényesen kívánja használni a kulcsfogalmakat, el kellene szakadnia a köznyelvi formulák-

tól, főleg akkor, ha azok nem pontosak. Veszprémy pedig tudja, hogy erről van szó. Ez azért is érdekes, mert a legitimista és a szabad királyválasztó álláspontot – maradványként a királykérdésnél – teljes mértékben szakszerűen mutatja be. A „királypuccs” helyett a király restaurációs és/vagy visszatérési kísérleteiről kellett volna írnia.

A következő és talán a legnagyobb probléma azzal függ össze, hogy mikor is szilárdult meg a szerző által – hangsúlyozom: helytelenül – Horthy-rendszernek nevezett rendszer? Nem vitás, hogy 1921 a korszak egyik kulcséve, de erősen vitatható, hogy a rendszer akkor szilárdult volna meg. Ráadásul Veszprémy nem fektet komoly hangsúlyt ennek bemutatására, kötetében legalábbis nem tér ki részletesen arra, hogy miben és hogyan szilárdult meg a rendszer 1921-ben. Egyik téziséből tudunk erre következtetni. „Igazság szerint azonban, írja, a királykérdés a korabeli közélet legfontosabb kérdése volt, amely maga mögé utasította a »zsidókérdést«, a szociális kérdést, de még a revízió ügyét is”. (187) Mivel a szerző érvelése szerint a királykérdés határozta meg leginkább a közbeszédet, így azt feltételezem, hogy annak napirendről való lekerülése 1921 végén jelenti számára a rendszer megszilárdulását. Ezzel szemben viszont két ellenérv is felsora-

koztható: az egyik, hogy a korabeli sajtót olvasva az derül ki: az antiszemitizmus és a területi revízió fontosabb kérdés volt a közéletben, mint a királykérdés. A másik, ami ráadásul sokkal lényegesebb: a Horthy-kori politikai berendezkedés nem 1921 folyamán szilárdult meg, hanem 1920 és 1926–27 között. Igaz, hogy a korai revíziós sikerek és a királykérdés lekerülése a napirendről hozzájárult a kormány és a kormányzó pozíciójának megszilárdulásához, de ezek csak egy-egy tényezőt jelentettek ebben a folyamatban. E megszilárdulási folyamatban szerepe volt a Bethlen István és Peyer Károly közötti megállapodásnak 1921 végén, amelyről a szerző csak röviden ír. Az 1922-es választójogi rendelet hatályba léptetése, az Egységes Párt létrehozása és a nemzetgyűlési választások is nagy mértékben hozzájárultak a rendszer megszilárdulásához. A szerző ezekre csupán utal, ráadásul a választás pontos időpontját sem ismeri, az ugyanis nem februárban, hanem május végén és június első felében volt. Az 1923-as esztendő belpolitikai történései, a kormánypárt kisgazda és fajvédő frakciójának tevékenysége, majd a radikális jobboldal kiszorítása a kormánypártból egy újabb fontos lépés volt a rendszer megszilárdulása felé. Az időközben sikeresen végrehajtott gazdasági és pénzügyi konszoli-

dáció szintén. Szimbolikusan a felsőház felállításával és a két kamarás országgyűlés 1927. januári megnyitásával fejeződött be ez a folyamat, nem feledkezve meg az Egységes Párt elsöprő választási győzelméről 1926 végén. Bethlen István egyáltalán nem mondhatta el 1921 végén, hogy a kormányfői pozíciója szilárd. Meglátásom szerint a szerző ezt a folyamatot nem mutatja be kellő részletességgel és alaposítással. Abban igaza van, hogy egy sikeres restauráció esetén az 1919–1921 és 1944 közötti időszak története másképpen alakult volna. Ez azonban nem így történt. Ráadásul a király visszatérési kísérleteinek megakadályozása és a detronizáció után számos olyan nyitott kérdés volt még, amelyek megkerülhetetlenek a rendszer megszilárdulása szempontjából. Csak egy példát említenék: ha Bethlen István 1922-ben nem tudta volna – a kizsákmányoltakkal szemben – saját képére formálni a kormánypártot, akkor – egy esetleg sikeres restaurációhoz hasonlóan – szintén máshogy alakult volna a korszak politikatörténete. Ebből pedig ismét csak az következik, hogy nem 1921-ben történt a rendszer megszilárdulása.

A rendszer megszilárdulása kapcsán azt is jelezni kell, hogy a kötet tematikus fejezetei nem állnak össze egységes egésszé. Esettanulmányok követik egymást, amelyekből azonban nem áll össze a rendszer megszilárdulásának története. A 2., a 3., a 4. és az 5. fejezetekből ugyanis nem derül ki, hogy az adott téma mégis miként függ össze ezzel. Nem tudjuk meg, hogy – példának okáért – a társadalompolitika mennyiben járult ehhez hozzá. Mivel nem szűntek meg a társadalmi feszültségek, így sehogy sem. Csak ha 1921 végére ezek megszűntek volna, akkor lehetne amellett érvelni, hogy a kormányzati politika sikerei ezen a téren növelték a kormány bázisát és népszerűségét. De ez nem így történt, az aktív társadalompolitika tehát nem függ össze a kötet témájával. Ez ugyanúgy vonatkozik az egyházakról szóló fejezetre is: mégis milyen szerepe volt az egyházak közötti konfliktusoknak a rendszer megszilárdulásában? Nem túl sok. Ezt a kérdést persze árnyalni lehet azzal a megállapítással, hogy „a református egyház a Horthy-korszak legfontosabb protestáns támasza volt”, (54) legalábbis azután, hogy Ravasz László lett 1921 nyarán a dunamelléki református püspök. Talán szerencsésebb lett volna a fentiek miatt más alcímet adni a könyvnek: „a politikai rendszer megszilárdulásának kezdetei”, vagy „közéleti viták a Horthy-korszak elején”.

Kritikai megjegyzések megfogalmazhatók a Horthy Miklóssal kapcsolatos szövegrészek esetében is.

Ezt azért emelem ki, mert évek óta egy modern szemléletű, hazai és külföldi kutatásokra egyaránt épülő, Horthy Miklósról szóló életrajzi nagymonográfia megírásán dolgozom. Veszprémy László Bernát alapvetően túlértékeli a kormányzó szerepét. Már a 10. oldalon az olvasható, hogy Horthy „állította fel azt a jobboldali [...] rendszert, amely meghatározta az ország jövőjét a következő negyedszázad során”. Már utaltam rá, hogy ez nem így történt. Érthető, hogy a kormányzó személyiségével, szerepével és képességeivel a király visszatérési kísérletei kapcsán foglalkozik a legtöbbet. Egyetértek azzal, amit Ormos Máriára hivatkozva állapít meg, hogy „Horthy nem buta katona volt”. (180) Ezt amúgy Ormos Mária alapján, vagy tőle függetlenül más történészek is leírták már. Az viszont, hogy „a húszas évek elején még szellemi képességeinek csúcán álló, ravasz politikus” (184), sőt „politikai zseni” (194.) volt, akinek a „helyzetértékelésében ekkor komoly politikai tehetség mutatkozott meg” (231.), már erősen túlzó. Az helytálló, hogy a '20-as évek elején még alkalmasabb volt az ország vezetésére, mint a második világháború idején. Arra azonban a szerző nem utal, hogy az államfőnek tanácsadói is voltak, akikre Horthy általában hallgatott. Ismerve azokat a forrásokat és azt a szakirodalmat, amelyet Veszprémy is használt, nem látom bizonyítottnak, hogy Horthy Miklós egy ravasz, tehetséges és zseniális politikus lett volna. A szerző joggal hívja fel arra a figyelmet arra, hogy Horthy másként beszélt a különböző háttérű tárgyalópartnereivel, de ezzel semmi újat nem mond, ez már ismert a szakirodalomból. Nem érthető, hogy miért kell az '50-es években publikált munkáknak hitelt adni a kenderesi birtokkal kapcsolatosan: az újabb szakirodalom, amelyre a szerző is hivatkozik, egyértelműen cáfolja, hogy a kormányzó és a családja birtoka nőtt volna 1920 és 1944 között. Ezt mutatják a birtok iratai is. Végül nem állja meg a helyét, hogy 1918 őszén Horthy „felmentését kérte Károlytól az osztrák–magyar flottaparancsnoki tisztsége alól”. (193.) Amikor ugyanis átadta a flottát a délszláv nemzeti tanácsnak, megszűnt flottaparancsnoki megbízatása.

Veszprémy László Bernát könyve az 1921-es év eseményeit szakszerűen mutatja be, így azok az olvasók, akik kifejezetten 1921 iránt érdeklődnek, nem fognak csalódni. Azok viszont, akik „a Horthy-rendszer megszilárdulásának történetéről” szeretnének tájékozódni, elégedetlenül teszik majd le a munkát, mert erről a könyvben lényegében alig esik szó.